

Åke Daun i Soeren Jansson (ur.)

EUROPLJANI: KULTURA I IDENTITET

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004,
304 str.

Postmoderna je otvorila pitanja identiteta kao temeljna, kako na razini ljudskih skupina (nacija, religija, rod, lokalna zajednica i sl.), tako i u polju socijalne interakcije pojedinaca, njihove autopercepcije kao i percepcije Drugog. Globalizacija, virtualna kultura, "mekdonaldizacija" razvijenih društava suočavaju aktore socijalne zbilje s pitanjem kako izbjeći utapanje u masu i kako se "uklopiti", a ipak ostati svoj. Problemi tog tipa osobito su aktualni za hrvatski sociopolitički prostor i suočavanje s novim interpretacijama, i naročito uskoro (?), drukčijim prakticiranjem suvereniteta. Kako ući u Europsku Uniju, a zadržati neka temeljna obilježja narodnoga/nacionalnog suvereniteta ili, još jednostavnije, onoga što nas čini specifičnima unutar europske i svjetske zajednice naroda. Knjiga koju želimo prikazati upravo je na tom tragu i kao da nam želi sugerirati da nismo sami u tim dilemama. I drugi *Euroljani* (kako glasi i naslov knjige) imaju dilema i žive procjepe između zamišljene, poželjne i politički projicirane "nove europske zbilje" i neukroćenih i vrlo živih vlastitih identiteta. Knjiga počinje tekstem o švedskom stilu komunikacije.

Kako komuniciraju Švedani? O tome doznajemo od Åke Daun. U nekim je kulturama prilikom razgovora dobro upadati u riječ, ali u Švedskoj nije. Skromnost je važno obilježje u Švedskoj, Danskoj, Norveškoj i drugim sjevernim zemljama. Švedani govore tiho, a ideje se uzimaju kao individualne oznake ili simboli osobnog identiteta. Švedska je kultura relativno homogena, jedan jezik, jedna religija i donedavno mali dotok stranih migranata. U hijerarhiji vrijednosti rad je ispred govora, a tome se osim oštre klime pripisuje i utjecaj posebnog ogranka Luteranske crkve koji je zagovarao krv, znoj i suze.

Nije bilo predviđeno da se ljudi zabavljaju. I hrana može biti (a sve više i jest) važan čimbenik identiteta. I Švedani imaju dvojbe o ideologiji hrane, prilikom razlikovanja švedske i uvozne hrane. I dok stariji Švedani više konzumiraju tradicionalna švedska jela, poput mesnih okruglica, kaše od repe, svinjetine i juhe od žutog graška, mladi su skloniji međunarodnoj kuhinji.

Slijede bilješke o životu u Nizozemskoj, koje su napisali *Jeremy i Inga Boissevain*. U početku (autori su stigli iz Velike Britanije) uočavaju otresitost i veliku štedljivost većine Nizozemaca. Osobito je djeci bila dopuštena velika sloboda, pa su upadala u razgovor odraslih, komentirala izgled odraslih i sl. Nizozemci čvrsto vjeruju u iskrene i neposredne odgovore, koji su u oštroj suprotnosti s engleskim stilom u kojem prevladava divljenje uz dosta licemjerja. To se dijelom, prema mišljenju autora, može objasniti kalvinističkim vrijednostima koje traže da se osoba ponaša prirodno, onako kakva jest. U vicevima se Nizozemci prikazuju kao škrti. Tako se u jednom belgijskom vicu šale da nizozemska policija rastjeruje nereda tako što policajci zveckaju kutijama za prikupljanje novčanih priloga.

Ponašanje Britanaca za stolom opisuje *Bernard Ineichen*. Navode se razlike u prehrani bogatih i siromašnih. U 19. st., kako bi nadoknadili bijednu prehranu, mnogi su se okrenuli alkoholu, a pubovi su bili topliji, udobniji i veseliji nego domovi većine radnika. I dok je nejednakost u prehrani prije bila klasno obilježena, u novije vrijeme na to utječu rodne, dobne, zemljopisne i neke druge razlike. I kod napitaka ima razlike, čaj preferiraju ljudi s dna društvene ljestvice a kavu oni s njezina vrha.

O Ircima piše *Éilís Ní Dhuibhne*. Irski je otok od 1922. godine podijeljen u dvije države, Republiku Irsku u kojoj su dominantni "katolici" i Sjevernu Irsku u kojoj su moćniji "protestanti". Sukob proizlazi iz htijenja "katolika" da pripadaju Republici Irskoj i "protestanata" koji žele biti dio Ujedinjenog Kraljevstva. Irska je zemlja vrsnih književnika. Tako su četvorica dobila Nobelovu nagradu za književnost i to: *Shaw, Yeats, Beckett i Heaney*. Veliki problem Iraca je alkohol, a

sve više i ovisnost o drogama. Irci piće ne plaćaju zasebno, međusobno se časte, a jedna osoba plaća rundu. U ruralnoj Irskoj svatko u pubovima plaća jednu rundu, neovisno o tome koliko je dotad popijeno. Rezultat je opće pijanstvo ili mnogo neispijenih pića na stolu.

Annick Sjögren i Catherin Fritzell analiziraju francuski školski sustav. Prema mišljenju autora, državno obrazovanje u Francuskoj blisko je povezano sa simbolima Republike, distancirano od Crkve i ima jasnu klasnu svijest. Francuska je značajno imigracijsko društvo i tu su i kroz obrazovni sustav mnogi asimilirani i uključeni u francusko društvo. Problem se pojavljuje kod učenika podrijetlom iz Sjeverne ili Zapadne Afrike. Djevojčice su uspješnije, što se tumači većom vezanošću uz kuću i majku, dok dječaci traže uzore u masovnim medijima, a u zbilji vide kako je sustav već eliminirao njihovu braću i očeve. Nameće se problem multikulturalizma i kako ga ostvariti, ali taj je proces ipak počeo. Tako danas ipak teže funkcionira "šala" kako su učenici u francuskim kolonijama u Africi i Aziji morali učiti napamet: "Naši preci Gali ...".

Disa Håstad analizira predrasude o Rusiji i Rusima. Opise Rusa karakteriziraju pojmovi glupi, primitivni, nazadni, kao i to da Rusi cijelo vrijeme piju. Imaju ropsku svijest i neizmjernu sposobnost da izdrže svoje patnje. S padom komunizma pojavila se sloboda izražavanja, ali što s tim činiti? Ruski političari s velikim prezirom govore o ljudima koje predstavljaju. Brojni Rusi poznaju samo dva stanja, rad i pijanstvo. Problem je u sociokulturnim obrascima koji obnavljaju kolektivizam nasuprot individualizmu i odgovornosti. Ipak, glasnost u Rusiji funkcionira i kao pretpostavka politički korektnijeg govora u kojem mase nisu glupe i nazadne.

Koji su problemi Poljaka? O tome piše *Zofia Sokolewicz*, analizirajući poljsko zadirkivanje o herojima. Značenje slobode u kolektivnom imaginariju Poljaka naslijeđeno je iz povijesti, a maštu i hvalisanje hrabrošću baštinili su od plemića. U Poljskoj predaji egzistira mit Bedema (antemurale), još iz 16. st., po kojem je Poljska obranila Europu od islamskog nadiranja, s dodatkom iz 17. st. po

kojem je zaštitila katoličku Europu od protestantizma. Tu moramo spomenuti Hrvatsku i aktualiziranje tog mita u hrvatskoj varijanti devedesetih, kao svojevrzni sažetak teorije o sukobu civilizacija. Junak je u poljskoj interpretaciji romantična figura ili onaj koje je "prekrasno umro". Poljake, kao uostalom i Hrvate, opterećuje povijest, a za razliku od zapadnih Europljana koji su sigurni u sebe, nedostaje im te samouvjerenosti.

Elisabeth Wengström piše o Grecima. Kako grčki vodiči na švedskom predstavljaju svoju zemlju švedskim turistima? Grci su prikazivani kao neorganizirani, uostalom riječ kaos grčkog je podrijetla. Grci su tu predstavljani kao snalažljivi, često mimo zakona. Svi su vodiči osuđivali kaos u Grčkoj, no istodobno su tvrdili da je on rezultat nečega pozitivnog, tj. sposobnosti Grka da prežive u svim uvjetima, kao i njihove naslijeđene demokracije. Ambivalentnost novogrčkog identiteta ogleda se u razlici između toga kako se predstavljaju strancima (pozivanje na Heladu i Helene), da bi se pred sobom više identificirali kao Romi (dio Istoka). Ili kako kaže autorica teksta, da bi dobila potporu vanjskog svijeta, mlada grčka nacija bila je prisiljena igrati ulogu idealiziranog izvorišta zapadnoeuropske kulture.

O Norvežanima piše *Marianne Gullestad*. Norveška je razvijena zapadna zemlja koja je Europskoj Uniji više puta rekla *Ne*. Norvežani su vezani za lokalne zajednice. I u toj razvijenoj državi postoje klasne razlike. Tako se djeca iz radničke klase igraju na otvorenom, a djecu iz srednje klase odvoze automobilima na organizirane aktivnosti, npr. satove violine. I dok je nekad u odgoju djece bio dominantan zahtjev za poslušnošću i punom poštovanju ostalih, danas se očekuje od njih da budu to što jesu. Načelo "uradi sam" u norveškoj je kulturi vrlo zastupljeno.

Thoroddur Bjarnason je pisao o islandskom nacionalnom identitetu u nordijskom i međunarodnom kontekstu. Nacionalni identiteti najvećih europskih naroda nalaze se pod pritiskom europskih političkih integracija i globalne kulture asimilacije. Danci su tu bili kolonijalni osvajači, a u Drugome svjetskom ratu V. Britanija je vladala Islandom. Izgradnja suvremenoga nacionalnog identi-

teta često evocira povijesnu kulturnu baštinu. Danci su svedeni na zlikovce koji ugnjetavaju, ponižavaju i donose pokvarenu pšenicu. U islandskim školama prvi strani jezik je engleski a drugi danski. Island je, uz Norvešku, odbio članstvo u EU.

Konrad Köstlin piše o “austrifikaciji” Austrije i potrazi za razlikama. Austrijanci ne žele biti Nijemci ni Balkanci i uporno traže i kreiraju vlastiti identitet. Od sredine pedesetih godina 20. stoljeća Austrija je postajala sve “austrijskija”. Isticanje posebnoga, pa i u negativnom smislu, poput pohlepe, lažne čednosti, lijenosti, koriste se da bi promicale identitet. Druga Republika poslije Drugoga svjetskog rata nastoji na razlikovanju od Njemačke. Tu je i pokušaj prevrednovanja prošlosti i nastojanje da se “prebriše” nacional-socijalizam. Osobit naglasak Austrijanci stavljaju na turistički kapital. Tu su Alpe, skijanje, valjušci i odresci, vino i slični resursi pogodni za kreiranje identiteta. U tu svrhu se koristi i glumac Arnold Schwarzeneger, podrijetlom iz Štajerske. Popularni Arnie je poznatiji u svijetu od Mozarta, Sacher torte i Bečkih dječaka zajedno. Austrija jako dobro koristi svoje posebnosti, što se najbolje vidi u dohotku od turizma koji iznosi otprilike 1/3 ukupnog dohotka te države. Austriju obilježava i snažan kontrast između metropole i provincije.

O Njemačkoj nakon ujedinjenja, jednoj zemlji s dvjema kulturama pišu *Klaus Roth* i *Juliana Roth*. U Njemačkoj se itekako razlikuju Istočni i Zapadni Nijemci. Istočni su sve kritičniji prema zapadnom kapitalizmu. U bivšem DDR-u vlada masovna nezaposlenost, pa to rezultira nostalgijom za “dobrim starim vremenima”, tzv. Ostalgie. Popularno, Istočni Nijemci se nazivaju Ossi, dok su Wessi Zapadni Nijemci. Ossi su lijeni, Wessi su arogantni. Tako Njemačkom kruži vic o tome koja je razlika između Ossija i Turčina? Odgovor je, oba znaju njemački, ali Turčin barem radi! Postoji li jedna (njemačka) kultura ili je riječ o dvjema odvojenim kulturama i dvama društvima? Razdvojenost ljudi iz dvije Njemačke, čiji su kameni međaši podjela Njemačke iz 1949. i izgradnja Berlinskog zida 1961., kao problem postoji i nakon ujedinjenja. Socijalizacija, osobito javna, obliko-

vala je drukčije mentalitete, što i u novim okolnostima generira predrasude i stereotipe o drugima. Istočni Nijemci su zadržali neke osobine koje se ubrajaju u “njemačke vrline”, kao što su urednost, točnost, pouzdanost, skromnost. Koje su uočene razlike Istočnih i Zapadnih Nijemaca? Istočne Nijemce obilježava slaba prostorna pokretljivost, izbjegavanje rizika i sukoba te zaštita svojih privatnih prostora. Zapadni Nijemci se više orijentiraju prema cilju i rezultatu postignuća. Istočnjaci su neposredniji, prakticiraju obraćanje s Ti, više razvijaju mrežu neformalnih socijalnih odnosa (obitelj, srodnici, kolege, susjedi, prijatelji). Istočnjaci su imali velika očekivanja, no dosta se toga nije ostvarilo. Stoga je uslijedila nostalgija s porukom kako “nije baš sve loše bilo u našoj zemlji”. Istočnjaci nadalje smatraju da su ih sada kolonizirali “Wessiji” kao prije komunisti. Ili, kako kažu autori teksta, srušen je stvarni Zid, ali je ostao zid u glavama ljudi.

O Dancima piše *Anders Linde-Laursen*. Razlikuju se nacije s juga i one sa sjevera. Južnjaci su pričljiviji, opušteniji i društveniji, dok su sjevernjaci tiši, povučeniji i blaži. No tko je južnjak? Za Švedane to su čak i Danci, dok ih Francuzi i Talijani smatraju sjevernjacima. U zemljopisnoj knjizi iz 1909., objavljenoj u Danskoj, Švedani su opisani ovako: “Švedani su poduzetni, a obični Švedani škrti ... u tučnjavama prečesto potežu nož. Mnogi emigriraju u Ameriku ili Dansku”.

Kako su opisani Finci? S njima nas upoznaju *Åke Daun*, *Carl-Erik Mattlar* i *Erkki Alanen*. Finska je bila dijelom Švedske petsto godina i još je uvijek nastanjena manjinom koja govori švedski. Finci su šutljivi, Švedane smatraju društvenima i razgovorljivima, iako su i oni zatvoreniji. Krasi ih visoka savjest, ali i znatan stupanj depresije. Tako po nekim istraživanjima 35–43% Finaca pati od depresije, za razliku od samo otprilike 3% Amerikanaca. Alkoholizam je dosta prisutan u životu ovog naroda na Sjeveru, osobito u vrijeme vikenda. U finskoj glazbi primjetna je izrazita melankolija, potištenost, a Finci se lako ljute i pritom pokazuju agresivnost. Komunikacijski stil Finaca je neeuropski, sramežljivi su i šutljivi, bez veće želje za razgovorom.

O španjolskom i portugalskom identitetu piše *Lars Fant*. Da bi se razvio neki identitet, bilo grupni bilo individualni, potreban je onaj Drugi. U slučaju Španjolaca i Portugalaca upravo njihovi međusobni odnosi pogađuju konstrukciju nacionalnog identiteta. I ovdje osim sličnosti (jezik, religija, kolonijalno iskustvo), puno je međusobnih sumnjičenja. Španjolska predodžba o Portugalu je ona u vezi s izdajom "iberske stvari". Aludira se na savezništvo s Britanijom, Francuskom i SAD-om. Portugalci upravo, prema mišljenju mnogih analitičara, svoju samostalnost zasnivaju na odbacivanju iberskog jedinstva i grade nacionalni identitet drukčiji od Španjolskoga.

Elisabet Brouillard se pita postoji li belgijski nacionalni identitet? Belgijski identitet se sastoji od dvaju podidentiteta, valonskog i flamanskog. Nakon što je 1830. Belgija proglašena suverenom državom, službeni jezik je bio francuski. Postupno se razvija flamanski otpor pa je flamanski jezik službeno priznat u državnoj upravi, pravnom sustavu i obrazovanju. Flamanski identitet je puno jači od valonskoga. Poseban je problem grad Bruxelles, koji je povijesno flamanski, smješten na flamanskom teritoriju, ali većina njegovih stanovnika govori francuski. Radna etika i disciplina je jača u Flandriji nego u Valoniji pa je to dodatan motiv za različite predrasude i stereotipe s jedne i druge strane. U prilog tezi da belgijski nacionalni identitet postoji, navodi se i sociološko istraživanje po kojem su Flamanci bliži Valoncima nego Nizozemcima, kao što su Valonci bliži Flamancima nego Francuzima.

Jezični problem u Švicarskoj obradila je *Christine Burckhardt-Seebass*. Osim drugih obilježja Švicarske i Švicaraca, osobito značenje ima jezik i jezična problematika. Njemački, talijanski i francuski najčešće su u obliku dijalekta, što se teško uči. Važnost jezika su pojačali općenit utjecaj opismenivanja, kao i kulturna orijentacija prema većim susjednim zemljama, što nije slučaj s retoromanskim, pa je on izložen posebnim opasnostima.

Angela Rundquist analizira vezu romantičnog mita i racionalne stvarnosti. Glavna tema tog priloga je kultura velikih ladanjskih

kuća u svojoj današnjoj manifestaciji. Kao primjer koristi se toskanska vila. U naše vrijeme posebno je važan imidž, pa je promidžbena stereotipna slika vile dostupna potrošačima romantike diljem svijeta. Vila postaje poželjnim ambijentom za snimanje reklama, a u medijima sugeriraju različite životne stilove. Jedan od ciljeva u tim konstrukcijama jest očuvanje kontinuiteta i sprečavanja nestajanja obiteljske baštine, kao i uklapanje te iste baštine u modernu turističku i kulturnu industriju.

Knjiga *Euroljani* tematizira pitanja/probleme nacionalnih identiteta u interakcijskom polju globalnog i nacionalnoga. Autori pokazuju veliku raznovrsnost europskih kultura koje su suočene s izazovom globalizacije. Europsko iskustvo pokazuje da je moguće sudjelovati u integracijskim procesima i zadržati vlastita obilježja koja čine identitet neke skupine ili pojedinca. Nalazi istraživanja svakako su poučni za hrvatski slučaj i hrvatske dileme u predvečerje početka pregovora o ulasku u Europsku Uniju.

Dragutin Babić

Poslijediplomski tečaj i sastanak stručnjaka "Upravljanje kulturnim tranzicijama u Jugoistočnoj Europi: Utjecaj kreativnih industrija"

Dubrovnik, 9. – 15. svibnja 2005.

Skup koji je programski povezoao poslijediplomski tečaj i sastanak stručnjaka posvećen kulturnim tranzicijama i suvremenoj kulturnoj suradnji u Jugoistočnoj Europi (JIE) održan je od 9. do 15. svibnja 2005. na Interuniverzitetskom centru (IUC) u Dubrov-